

Ketverių-aštuonerių metų vaikų garsų ir jų junginių tarimas žodžiuose.

Metodiniai patarimai

Skirta logopedams, specialiesiems pedagogams, mokytojams ir tėveliams

Parengė: dr. Eglė Krivickaitė-Leišienė

VDU HMF lektorė

Tarpkultūrinės komunikacijos ir daugiakalbystės tyrimų centro jaunesn. mokslo darbuotoja

Šios garsų ir jų junginių tarimo rekomendacijos ketverių-aštuonerių metų vaikams parengtos remiantis E. Krivickaitės disertacijos „Vaikų kalbos fonotaktikos raida“ (2016 m.) eksperimentinio tyrimo, kurį sudarė 480 vaikų kalbos duomenys, rezultatais.

IVADAS

Kalbos įsisavinimas prasideda nuo pačių paprasčiausių, lengviausiai atpažįstamų, elementariausių ir universaliausių, todėl dažniausiai vartojamų kalbos garsų ir jų junginių (Dressler 2005). Augant vaiko kalba keičiasi: nuo paprastų palaipsniui pereinama prie sudėtingesnių, konkrečiai kalbai būdingų struktūrų.

Jau čiauškėjimo laikotarpiu vaikai dažniau taria tuos garsus, kurie būdingi jų aplinkos kalbai – atpažindami dažnai girdimus garsų junginius, vaikai bando juos kartoti. Ilgainiui, vystantis fonologiniam suvokimui ir lavėjant artikuliaciniam aparatui, vaikai geba ištarti retesnius kalbos garsus ir jų junginius, rečiau paprastina žodžių tarimą (Kuhl 2004; Velleman, Vihman 2007). Sudėtingesnių fonologinių struktūrų įsisavinimo procesas tęsiasi iki pradinio mokyklinio amžiaus, nors ir tada ne visi vaikai dar geba tiksliai ištarti sunkesnius priebalsių junginius ar daugiaskiemenius žodžius.

Pasak *natūralumo teorijos* visi gimstame turėdami vienodus fonologinius gebėjimus, tačiau jau nuo pirmųjų gyvenimo metų pradėdame taikytis prie gimtosios kalbos ypatybių (Donegan, Stampe 2009). Pavyzdžiui, anglakalbiams, lenkams, lietuviams vaikams reikia išmokti ir įprasti tarti priebalsių junginius, o kalbantiems havajiečių kalba to nereikia, nes šiai kalbai priebalsių junginiai nebūdingi. Kiekviena kalba turi jai būdingą žodžių struktūrą (garsų junginius, skiemens struktūrą, žodžių ilgį), kurią vaikai turi įsisavinti, t. y. pereiti nuo bendrosios, visiems būdingos, prie specifinės kalbos fonologijos (Dziubalska-Kołączyk 2004).

Natūralumas kalboje reiškia kognityviškai paprastą, lengvai ištariamą ir suvokiamą, todėl dažnai vartojamą kalbos formą. Natūralų žmogaus gebėjimą suvokti kalbos garsų sistemą, ištarti garsus ir jų junginius bei įveikti sunkumus, su kuriais susiduriama suvokiant ir tariant garsus, mėgina aiškinti *natūralioji fonologija*¹. Teigiama, kad lengviau suvokti žemutinio pakilimo

¹ Natūraliosios fonologijos (NF) teorija atsirado XX a. iš fonetikos ir fonologijos studijų: šios teorijos pradininkas D. Stampe'as (1969 / 1979, 1973). Vėliau NF plėtojosi skatinama Natūraliosios lingvistikos darbų, ypač susijusių su W. U. Dresslerio studijomis (1985, 1993; Dressler et al. 1987).

balsius (*a, e*) nei aukštutinio (*u, i*). Žemutinio pakilimo balsiai yra šiek tiek ilgesni, intensyvesni negu aukštutinio pakilimo balsiai, todėl jie yra lengviau atpažįstami ir geriau girdimi. Sudėtingiau aiškiai ištarti skardžiuosius sprogstamuosius priebalsius nei dusliuosius dėl balso stygų veiklos. Kiekvienas garsas ar garsų eilė gali būti klasifikuojami atsižvelgiant į jų suvokimo ir tarimo sudėtingumą. Pavyzdžiui, sklandusis *r* priebalsis yra vienas iš balsingiausių priebalsių, todėl žodyje yra geriau girdimas, tačiau sudėtingos artikuliacijos, todėl sunkiau ištiriamas (Marecka, Dziubalska-Kołączyk 2014; Dziubalska-Kołączyk 2004).

Kalbos pokyčiai vyksta natūraliai, t. y. pirmiau įsisavinami lengviausi, dažniausiai girdimi, vėliau – rečiau kalboje pasitaikantys elementai. Pavyzdžiui, pirmiausia tariami CV² struktūros skiemenys, nes ištarti priebalsį ir balsį reikia mažiau pastangų nei ištarti priebalsių junginį. CV garsų junginys yra universali, nežymėta ir natūrali skiemens struktūra. Žymėtumas atsiranda su kiekvienu papildomu priebalsiu (CCV, CVC ir pan.). Vaikams ir suaugusiems lengviau įsisavinti ir / ar ištarti trumpesnes kalbos struktūras, todėl junginys priebalsis-balsis įvairiose kalbose pasitaiko kur kas dažniau nei priebalsis-priebalsis balsis. Kalbų įsisavinimo tyrimai rodo, kad vaikai pirmiausia pradeda tarti tuos priebalsių junginius, kurie dažniausiai pasitaiko aplinkoje girdimos kalbos žodžiuose (žr. Dressler, Dziubalska-Kołączyk 2006; Dziubalska-Kołączyk 2015).

Natūralu, kad mažiems vaikams sunku ištarti kai kuriuos specifinius kalbos garsų junginius, todėl dažniausiai juos paprastina ir ištaria taip, kaip jiems lengviau ir patogiau. Pavyzdžiui, sudėtingų ar neįprastų garsų ir jų junginių tarimą pakeičia lengvesnės arba labiau įprastos artikuliacijos garsais, dažnai praleidžia sudėtingos artikuliacijos garsus. Šie fonologiniai procesai rodo kalbos fonotaktikos dėsningumą įsisavinimo kelią, o netiksliai ištarti žodžiai, dar neatitinkantys „tikrojo“ žodžio, vadinami *klaidomis*. Netiksliai vaikų ištartos žodžių formos yra laikomos natūraliu fonologiniu procesu, motyvuotu fiziologijos. Vaikai mokosi suderinti kalbos padargų veiklą ir sieti artikuliaciją su girdimais garsais (Dziubalska-Kołączyk 2007). Kiekvienos kalbos fonotaktikos ypatybės skirtingos, tačiau vaikai jiems sudėtingus ištarti žodžius paprastina panašiai – praleidžia arba pakeičia sunkios artikuliacijos garsus ir jų junginius, garsus ar skiemenis sukeičia vietomis ir kt. Šie fonologiniai procesai yra universalūs ne tik dėl to, kad taikomi skirtingų kalbų įsisavinimui, tie patys fonologiniai procesai vyksta ir mokantis kitos kalbos, taip pat vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, kalboje.

² CV žymima priebalsis-balsis; CCV – priebalsis-priebalsis-balsis

Žodžių tarimo paprastinimo strategijos

Bet kokią sudėtingesnę nei CV skiemens struktūrą mažiems vaikams dažniausiai sunku išstarti, todėl jie linkę paprastinti tarimą, pavyzdžiui, CCV skiemuo gali būti išstartas CV arba CVCV arba VCCV ir pan. Lyginamieji kalbų tyrimai leido nustatyti tokias įvairioms kalboms būdingas žodžių tarimo paprastinimo strategijas:

- 1) vienu garsų keitimas kitais garsais;
- 2) praleidžiami pavieniai garsai arba visas skiemuo;
- 3) garso įterpimas;
- 4) garsų sukeitimas vietomis;
- 5) garsų asimiliacija (McLeod 2001; Velleman, Vihman 2007; Harley 2010; Zanobini et al. 2012).

Tik pradėję tarti šiek tiek sudėtingesnės struktūros žodžius vaikai dažnai **sunkesnės artikuliacijos garsus keičia lengvesnės artikuliacijos arba labiau įprastais garsais**. Pavyzdžiui, *r* priebalsio artikuliacija sudėtinga, todėl vietoje *erelis* ištars *elelis*, vietoje *šarka* pasakys *šajka* ir pan. Dažniausiai keičiama panašios artikuliacijos priebalsiais, pavyzdžiui, sprogstamieji keisti kitais sprogstamaisiais: priebalsis *k* keičiamas *t*, *d* keičiamas *g* priebalsiu, *p* keičiamas *t* priebalsiu, sklandieji keičiami kitais sklandžiaisiais – *r* dažniausiai keičiamas *l* arba *v* priebalsiais (Goldstein, Cintron, 2001; Lleo, Prinz 1996; Zanobini et al. 2012). Pradedantiems kalbėtojams sunku išstarti *f*, *z*, *s*, *v* priebalsius, ypač, jei jie yra žodžio pradžioje. Juos vaikai keičia artimos artikuliacijos sprogstamaisiais garsais: lūpinis dantinis *f* keičiamas abilūpiniu *p*, liežuvio priešakinis dantinis *s* keičiamas kitu liežuvio priešakiniu dantiniu *t*, lūpinis dantinis *v* keičiamas abilūpiniu *b* priebalsiu. Sprogstamieji paprastai įsisavinami anksčiau nei sklandusis *v* ar pučiamasis *s* priebalsiai (Brooks, Kempe 2014; Small 1999).

Garso praleidimas laikomas viena iš dažniausių žodžių tarimo paprastinimo strategijų. Dažniausiai praleidžiamas vienas iš priebalsių junginio dėmenų (McLeod et al. 2001). Pavyzdžiui, ispanakalbiai vieną dėmenį praleidžia 93 proc. priebalsių junginių: dažniausiai praleidžiami *r* ir *l* priebalsiai, rečiau – sprogstamieji priebalsiai (Goldstein, Cintron 2001). Lietuvių vaikų kalbos tyrimas parodė, kad vieną iš priebalsių junginio dėmenų vaikai praleidžia tiek žodžio pradžioje, pavyzdžiui, *svogūnas* išstartas *sogūnas*, tiek žodžio viduryje, pavyzdžiui,

balandis ištartas *baladis*, *česnakas* ištartas *senakas*. Matyti, kad vaikai linkę tarti CV struktūros skiemenis (Garšvienė, Juškienė 2008).

Teigiama, kad skiemens struktūros paprastinimas, kai praleidžiamas vienas dėmuo, yra būdingesnis ankstyvajai fonologijos įsisavinimo stadijai, t. y. jaunesnio amžiaus vaikams, o vieno garso keitimas kitu – būdingas vėlesnei fonologijos įsisavinimo stadijai, t. y. vyresniems vaikams (Zanobini et al. 2012). Mažų vaikų kalboje viename žodyje gali pasitaikyti kelios žodžio tarimo paprastinimo strategijos, pavyzdžiui, žodį *spoon* vaikas ištaria [pu]. Iš šio pavyzdžio matyti, kad praleisti du priebalsiai: vienas junginio dėmuo ir paskutiniojo uždarojo skiemens priebalsis (Small 1999).

Nustatytos tam tikros priebalsių junginių praleidimo tendencijos. Vaikai dažnai praleidžia pirmąjį junginio dėmenį, jei tai sprogstamasis arba pučiamasis priebalsis; antrasis junginio dėmuo praleidžiamas, jei tai sklandusis priebalsis; jei abu junginio dėmenys yra sprogstamieji, pučiamieji arba sklandieji, tada vaikai dažniau praleidžia pirmąjį dėmenį (Locke 1983, cituojama iš McLeod 2001).

Priebalsio praleidimas būdingas ir CV struktūros skiemenyse. Lietuvių vaikų kalbos tyrimas atskleidė, kad garsai ne priebalsių junginiuose dažniausiai praleidžiami žodžio pabaigoje, t. y. vaikai linkę tarti atvirusius skiemenis, pavyzdžiui, *erelis* ištartas *ereli* (Garšvienė, Juškienė 2008).

Kalbant apie garso ar skiemens praleidimą, dažnai minima kirčio įtaka. Dažniausiai praleidžiamas skiemu, kuris eina prieš kirčiuotą skiemenį, pavyzdžiui, *telephone* ištaria [tefon], *banana* ištaria [nana] (Small 1999). Anglų kalbos eksperimentinis tyrimas atskleidė, kad ypač dažnai praleidžiamas prieš kirčiuotą skiemenį einantis skiemu, po kirčiuoto skiemens einantis skiemu praleistas kur kas rečiau. Nustatyta ir žodžio ilgio įtaka – kuo ilgesnis žodis, tuo dažniau skiemu praleidžiamas (Chiat, Roy 2007).

Dar viena priebalsių junginių tarimo paprastinimo strategija – **tarp priebalsių įterpti balsį (epentezė)**. Tokiu atveju pakeičiama skiemens struktūra, pavyzdžiui, anglakalbiai vaikai žodyje *plate* [pleit] (liet. *lėkštė*) įterpia balsį ir ištaria [paleit]. Papildomo garso įterpimas žodyje būdingas 2–3 metų vaikams, tačiau dar pasitaiko ir 1–3 klasėse. Dažniausiai įterpiami nežymėtieji garsai (McLeod 2001). Lietuviai vaikai taip pat įterpia papildomą garsą žodyje, pavyzdžiui, žodį *dzidorius* ištare *dzidrorius* arba *herbas* ištare *serbkas*, *gatvė* ištare *gvatvė* (Garšvienė, Juškienė 2008; Krivickaitė, Dabašinskienė 2013). Iš pavyzdžių matyti, kad lietuviai

vaikai priebalsį prideda prie priebalsio arba priebalsių junginio, todėl žodžio tarimas tampa dar sudėtingesnis.

Metatezė (garsų sukeitimas vietomis) vaikų kalboje taip pat dažna, pavyzdžiui, anglų k. žodis *desk* ištariamas [deks], *ask* ištariamas [aks], *kite* [kait] ištartas [taik]; lietuvių vaikų pavyzdžiai: *motociklas* ištartas *mocotiklas*, *begemotas* ištarta *gebemotas* (McLeod 2001; Velleman, Vihman 2007; Garšvienė, Juškienė 2008).

Tolimoji asimiliacija. Nustatyta, kad trumpuose, t. y. vienskiemeniuose žodžiuose, dažniausiai visi žodyje esantys priebalsiai suderinami pagal artikuliacijos vietą. Pavyzdžiui, anglakalbiai vaikai vietoj *dog* gali ištarti [gog] arba [dod] (Brooks, Kempe 2014). Ilgesniuose žodžiuose dažniausiai asimiliuojami gretimuose skiemenyse esantys priebalsiai, pavyzdžiui, žodyje *skanumėlis* abilūpinį *m* asimiliavo liežuvio priešakinis alveolinis *l* priebalsis ir vaikas ištara *skanulėlis* (Krivickaitė, Dabašinskiene 2013). Mažų vaikų kalboje ypač dažnai asimiliuojami tie garsai, kuriuos jiems sunku ištarti: *l*, *r*, *v*, *h* priebalsiai. Pavyzdžiui, suomia vaikai vietoje [lip:u] ištaria [pip:u] (liet. *vėliava*) (Savinainen-Makkonen 2013).

Ne visada lengva tiksliai nustatyti, koks procesas tariant žodį įvyko. Pavyzdžiui, tolimoji asimiliacija ar priebalsio pakeitimas. Jei vietoje *katė* vaikas ištara *tatė*, gali būti tolimoji regresinė asimiliacija (antrame skiemenyje esantis *t* asimiliavo pirmajame skiemenyje esantį priebalsį *k*), kita vertus, vaikams būdinga tarti priekinės eilės priebalsius, todėl gali būti, kad liežuvio užpakalinis gomurio užpakalinis priebalsis pakeistas liežuvio priešakiniu dantiniu *t* priebalsiu. Norint išsiaiškinti netikslaus žodžio ištartimo priežastis, siūloma išanalizuoti daugiau to paties vaiko netiksliai ištartų žodžių, kad būtų galima pastebėti, kokie fonologiniai procesai jo kalbai būdingi (Small 1999).

Priebalsių junginių įsisavinimas

Priebalsių įsisavinimas – vienas sudėtingiausių ir ilgiausiai užtrunkančių kalbos įsisavinimo procesų, kurį lemia motorikos formavimasis ir aplinkos kalboje girdimų garsų dažnumas. Gebėjimas ištarti priebalsių junginius siejamas su artikuliacinio aparato subrendimu ir išsivystymu (McLeod et al. 2001).

Atskirtus priebalsius vaikai geba ištarti, tačiau priebalsių junginius ištarti kur kas sudėtingiau. Pavyzdžiui, anglakalbiai trejų metų vaikai ištaria *see, no*, o priebalsių junginio žodyje *snow* ištarti negeba (Menn, Stoel-Gammon 2001). Tokie patys ir lenkų vaikų kalbos tyrimo rezultatai: tirtas 6 priebalsių junginių įsisavinimas (*st, sm, sx, sw, sk, sp*): kiekvieną garsą atskirai ištarti vaikai gebėjo, bet junginiuose juos ištarti pasirodė sunku (Marecka, Dziubalska-Kołaczyk 2014). Tą patvirtina ir lietuvių vaikų kalbos įsisavinimo tyrimas: pavienį priebalsį *l* priešmokyklinio amžiaus vaikai dažniausiai ištaria taisyklingai, tačiau priebalsių junginyje neištaria, keičia *v*, pavyzdžiui, vietoje *tiltas* pasako *tivtas* (Gašvienė, Juškienė 2008).

Užsienio mokslininkai yra nustatę priebalsių junginių įsisavinimo etapus:

1. pirma, priebalsių junginiai netariami, t. y. CCV struktūra keičiama į CV struktūrą,
2. priebalsių junginys ištariamas, tačiau vieną iš junginio dėmenų pakeičiant lengvesnės artikuliacijos garsu,
3. junginys ištariamas tiksliai (McLeod 2001).

Lyginamieji kalbų tyrimai rodo, kad priebalsių junginių įsisavinimas atspindi kiekvienos kalbos fonotaktikos taisykles – vaikai greičiau įsisavina tai, kas būdinga aplinkos kalbai: „dažnos struktūros vaikams yra geriau žinomos, nes jas tenka dažniau praktikuotis tarti ir todėl anksčiau ištariamos tiksliai nei rečiau kalboje pasitaikančios struktūros“ (Marecka, Dziubalska-Kołaczyk 2014). Aplinkoje girdimos kalbos poveikis auga turtėjant vaikų kalbos žodynui, ilgainiui vaikai geba ištarti vis sudėtingesnius ir restesnius garsus bei jų junginius.

Ketverių-aštuonerių metų vaikų gebėjimas išstarti garsus ir garsų junginius žodžiuose

Atliktas didelės apimties tyrimas³ (480 ketverių-aštuonerių metų amžiaus vaikų kalbos duomenys) leido pastebėti tokius kiekvienos amžiaus grupės garsų ir jų junginių tarimo žodžiuose ypatumus.

Pastebėjimai ir patarimai

- Įsisavinant garsų junginių tarimą yra svarbu amžius, tačiau dėmesį reikia atkreipti ne tik skirtumą tarp amžiaus grupių (t. y. ketverių, penkerių ar šešerių metų vaikų gebėjimus), tačiau ir grupių viduje (pavyzdžiui, 4;00⁴ ir 4;05 amžiaus vaikų gebėjimus).

³ Tyrimas atliktas pritaikius bendrą metodiką, sudarytą su užsienio šalių mokslininkais dalyvaujant tarptautiniame COST IS0804 *Kalbos sutrikimai daugiakalbėje visuomenėje: kalbiniai modeliai ir būdai juos nustatyti* (angl. *Language Impairment in a Multilingual society: Linguistics Patterns and the Road to Assessment*) projekte (2011–2013 m.). E. Krivickaitės ir I. Dabašinskienės (2013) buvo sukurtas Lietuviškas išgalvotų žodžių pakartojimo testas (plačiau galima pasiskaityti čia: <https://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/specialistams/isgalvotu-zodziu-pakartojimo-testas-vaikams-juokingas-zaidimas-specialistams-kalbos-tyrimo-metodas/21348>; https://eltalpykla.vdu.lt/bitstream/handle/1/34429/ISSN0130-2795_2013_N_86.PG_237-255.pdf?sequence=1&isAllowed=y). Lietuviški išgalvoti žodžiai kurti atsižvelgiant į lietuvių kalbos žodžių struktūros ypatybes: naudotos tik tokios fonemos ir jų junginiai bei žodžių struktūros, kurios pasitaiko lietuvių kalbos žodžiuose, tačiau nebūtų panašūs ar nekeltų asociacijų su lietuvišku žodžiu. Taip pat remtasi iki tol atliktais lietuvių vaikų kalbos raidos tyrimais (žr. Kamandulytė 2006, Garšvienė, Juškienė 2008, Ruzaitė, Dabašinskienė 2010).

Lietuviški išgalvoti žodžiai:

2 skiemenų: *kemu, doja, skimo, švela, gaprė, gitva, sminto, klesta*;

3 skiemenų: *geloša, širuta, škulinė, plemuta, maspulė, lasmuvi, spadeki, pasvapi*;

4 skiemenų: *suleritė, žadevina, snalidina, spiratušą, nisparima, magvunolė, staligosa, gosakluni*.

Gebėjimas tiksliai pakartoti pirmą kartą išgirstą žodį siejamas su naujų žodžių įsisavinimu. Kiekvienas žodis, kurį vaikas kadaise išgirdo pirmą kartą, jam skambėjo naujai, keistai ir neįprastai – kaip ir žodžiai, kuriuos prašoma pakartoti atliekant išgalvotų žodžių kartojimo testą. Užsienio mokslininkų tyrimų rezultatai parodė: jei vaikui sudėtinga tiksliai pakartoti pirmą kartą išgirstą daugiaskiemenį žodį, tai gali būti ženklas, kad ateityje jam bus sunku išmokyti naujų žodžių.

⁴ Amžius žymimas: 4;00 – ketveri metai; 4;6 – ketveri metai ir šeši mėnesiai

Tyrimo metu kiekvienos amžiaus grupės išsamesnė analizė parodė, kaip vaikų rezultatai keičiasi per vienerius metus, pavyzdžiui, 4;00–4;05 amžiaus vaikų išgalvotų žodžių pakartojimo vidurkis – 61,5 proc., o 4;06–4;11 amžiaus – 68,2 proc., 7;00–7;05 amžiaus vaikai žodžius pakartojo 75,6 proc., o 7;06–7;11 amžiaus – 79 proc. tikslumu.

Kuo ilgesnis žodis, tuo priebalsių junginį pakartoti sunkiau. Pavyzdžiui, keturmečiai junginius dviejų skiemenų žodžiuose pakartojo 87 proc., trijų skiemenų – 72 proc. ir keturių skiemenų – 64 proc. tikslumu. Svarbu pastebėti, kad mokykliniame amžiuje (pirmoje ir antroje klasėse) šios tendencijos nelieka: priebalsių junginius trijų ir keturių skiemenų žodžiuose vaikai pakartojo panašiai, pavyzdžiui, septynmečiai junginius trijų skiemenų žodžiuose pakartojo – 80 proc., keturių skiemenų – 81 proc. tikslumu. (išsamiau žr.: Krivickaitė 2016).

Bendrieji pastebėjimai apie priebalsių ir jų junginių tarimą žodžiuose:

- Svarbi priebalsių junginių vieta žodyje: priebalsių junginius, esančius žodžio pradžioje, vaikams ištarti lengviau nei viduryje (žodžio *pradžioje* junginiai pakartoti vidutiniškai 91 proc., o žodžio *viduryje* – 76 proc. tikslumu). Ypač priebalsių junginius žodžio viduryje sudėtinga ištarti ketverių metų vaikams. Palyginti: 4;00–4;11 amžiaus vaikai junginius žodžio *pradžioje* pakartojo 82 proc., o *viduryje* – 68 proc. tikslumu. Vyresni vaikai, 6;00–8;11 amžiaus, žodžio *pradžioje* junginius pakartojo 92–95 proc., o *viduryje* – 78–79 proc. tikslumu.
- Tyrimas parodė, kad skirtingo amžiaus vaikai dažniausiai taiko **sunkesnės artikuliacijos garsus keičia lengvesnės artikuliacijos arba labiau įprastais garsais** strategiją. Paprastinant žodžio tarimą nėra pakeičiama skiemens struktūra. Pakeičiamas tik garsas, o skiemens struktūra išlieka tokia pati, pavyzdžiui: *dosakluni* (= *gosakluni*), *žadelina* (= *žadevina*).
- Tiek jaunesnės, tiek vyresnės tiriamųjų grupės, nors ir nepakartojo žodžio tiksliai, išlaikė žodžio ritminę struktūrą (t. y. išlaikė tokį pat skiemenų skaičių žodyje): *idba* (= *gitva*), *nasoti* (= *lasmuvi*), *apistura* (= *spiratuša*), *telegoše* (= *staligoša*), *kelasosa* (= *staligosa*), *sosatuni* (= *gosakluni*), *sosakoja* (= *gosakluni*).

Ketverių–aštuonerių metų vaikų garsų ir jų junginių tarimo ypatybės žodžiuose

Konkrečios ketverių–aštuonerių metų vaikų garsų ir jų junginių tarimo ypatybės pateikiamos žemiau lentelėse:

Amžiaus grupė	Garsų ir jų junginių tarimo ypatybės
4;00–4;11	<ul style="list-style-type: none"> • Žodžio gale <i>é</i> keičiamas <i>e</i>. • Balsis <i>u</i> keičiamas <i>o</i>; <i>e</i> keičiamas <i>a</i>. • Duslieji priebalsiai keičiami skardžiaisiais; <i>s</i> keičiamas <i>š</i>; <i>š</i> keičiamas <i>s</i>; <i>g</i> keičiamas <i>d</i>, <i>t</i>; <i>d</i> keičiamas <i>l</i>; <i>r</i> keičiamas <i>l,j</i>; <i>l</i> keičiamas <i>j, v, r</i>; <i>v</i> keičiamas <i>j, m, n, r</i>; <i>n</i> keičiamas <i>m, v</i>; <i>m</i> keičiamas <i>l, n, s</i>. • Priebalsių junginys <i>st</i> keičiamas <i>sp, sk</i>; <i>sp</i> keičiamas <i>sk, pl</i> keičiamas <i>kl, gr</i> keičiamas <i>gl</i>; <i>sv</i> keičiamas <i>sl, st</i>; <i>šv</i> keičiamas <i>st, šp</i>; <i>gv</i> keičiamas <i>gb</i>; <i>sm</i> keičiamas <i>sn</i>; <i>nt</i> keičiamas <i>lt</i>. • Praleidžiamas balsis paskutiniame atvirajame skiemenyje. • Priebalsių junginiuose praleidžiami balsingesni priebalsiai (žodžio pradžioje pirmasis ir antrasis junginio dėmuo, viduryje – antrasis junginio dėmuo). • Galimas skiemens neištarimas žodžio pradžioje, viduryje, dažniau neištariamas paskutinis žodžio skiemu. • Dažna tolimoji sklandžių priebalsių regresinė ir progresinė asimiliacija keturių skiemenų žodžiuose. Dažniausiai asimiliuojami priebalsiai CV struktūros skiemenyse.
5;00–5;11	<ul style="list-style-type: none"> • Žodžio gale <i>é</i> keičiamas <i>e</i>. • Balsis <i>u</i> keičiamas <i>o</i>; <i>e</i> keičiamas <i>a</i>; <i>i</i> keičiamas <i>e</i>. • Duslieji priebalsiai keičiami skardžiaisiais; <i>s</i> keičiamas <i>š</i>, rečiau <i>š</i> keičiamas <i>s</i>; <i>g</i> keičiamas <i>d</i>; <i>r</i> keičiamas <i>l</i>; <i>l</i> keičiamas <i>j, v, r</i>; <i>v</i> keičiamas <i>m, l</i>, žodžio gale keičiamas <i>d, g</i>; <i>n</i> keičiamas <i>m</i>. • Priebalsių junginys <i>st</i> keičiamas <i>sp, sk</i>; <i>fr</i> keičiamas <i>pr</i>; <i>gr</i> keičiamas <i>gl</i>; <i>sv</i> keičiamas <i>sl</i>; <i>sv</i> keičiamas <i>sl, st</i>; <i>šv</i> keičiamas <i>št, šp</i>; <i>gv</i> keičiamas <i>gb</i>; <i>sm</i> keičiamas <i>sn</i>; <i>nt</i> keičiamas <i>lt</i>. • Junginiuose praleidžiami balsingesni priebalsiai (žodžio pradžioje tik pirmasis junginio dėmuo, viduryje – antrasis junginio dėmuo). • Galimas skiemens neištarimas žodžio pradžioje, viduryje, dažniau neištariamas paskutinis žodžio skiemu.

<p>6;00–6;11</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Žodžio gale <i>é</i> keičiamas <i>e</i>. • Balsis <i>u</i> keičiamas <i>o</i>; <i>e</i> keičiamas <i>a</i>; <i>i</i> keičiamas <i>e</i>. • Duslieji priebalsiai keičiami skardžiaisiais; <i>s</i> keičiamas <i>š</i>, rečiau <i>š</i> keičiamas <i>s</i>; <i>d</i> keičiamas <i>b</i>; <i>r</i> keičiamas <i>l</i>; <i>v</i> keičiamas <i>m</i>, <i>l</i>, žodžio gale keičiamas <i>d</i>, <i>b</i>, <i>n</i>; <i>l</i> keičiamas <i>j</i>; <i>n</i> keičiamas <i>m</i>. • Priebalsių junginys <i>st</i> keičiamas <i>sp</i>, <i>sk</i>; <i>pl</i> keičiamas <i>kl</i>; <i>fr</i> keičiamas <i>pr</i>; <i>gr</i> keičiamas <i>gl</i>; <i>sv</i> keičiamas <i>sl</i>; <i>sm</i> keičiamas <i>sn</i>; <i>nt</i> keičiamas <i>lt</i>; <i>sn</i> keičiamas <i>sv</i>. • Junginiuose praleidžiami balsingesni priebalsiai (žodžio pradžioje tik pirmasis junginio dėmuo, viduryje – ir pirmasis, ir antrasis junginio dėmenys). • Pridedami <i>n</i>, <i>r</i>, <i>l</i>, <i>s</i>, <i>d</i>, <i>k</i> priebalsiai. • Tolimoji priebalsių asimiliacija reta, pasitaiko ilgesniuose žodžiuose. Sklandieji asimiliuoja sklandžiuosius priebalsius. Dažnesnė progresinė asimiliacija. Dažniausiai asimiliuojami priebalsiai CV struktūros skiemenyse.
<p>7;00–7;11</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Žodžio gale <i>é</i> keičiamas <i>e</i>. • Balsis <i>u</i> keičiamas <i>o</i>; <i>e</i> keičiamas <i>a</i>; <i>i</i> keičiamas <i>e</i>. • Duslieji priebalsiai keičiami skardžiaisiais; <i>g</i> keičiamas <i>d</i>, <i>b</i>; <i>d</i> keičiamas <i>l</i>, <i>v</i>; <i>l</i> keičiamas <i>j</i>; <i>v</i> keičiamas <i>j</i>, <i>r</i>, žodžio gale keičiamas <i>g</i>. • Priebalsių junginys <i>st</i> keičiamas <i>sp</i>; <i>fr</i> keičiamas <i>pr</i>; <i>gr</i> keičiamas <i>gl</i>; <i>sv</i> keičiamas <i>sl</i>, <i>st</i>; <i>šv</i> keičiamas <i>št</i>, <i>šp</i>; <i>gv</i> keičiamas <i>gb</i>; <i>sm</i> keičiamas <i>sn</i>; <i>nt</i> keičiamas <i>lt</i>. • Junginiuose praleidžiami balsingesni priebalsiai (žodžio pradžioje pirmasis ir antrasis junginio dėmenys, viduryje – antrasis junginio dėmuo). • Skiemenų skaičius žodyje išlaikomas, galimas paskutinio skiemens praleidimas. • Vietoje balsio taria dvibalsį (vietoje <i>i</i> ar <i>e</i> balsių ištiriamas dvibalsis <i>ie</i>; vietoje <i>u</i> ar <i>o</i> balsių ištiriamas dvibalsis <i>uo</i>; vietoje <i>u</i> balsio ištiriamas dvibalsis <i>ui</i>; vietoje <i>a</i> ir <i>u</i> balsių ištiriamas dvibalsis <i>au</i>). • Pridedami <i>l</i>, <i>n</i>, <i>r</i>, <i>s</i>, <i>k</i> priebalsiai. • Nebūdinga pridėti skiemenį. • Tolimoji priebalsių asimiliacija reta, pasitaiko ilgesniuose žodžiuose. Dažnesnė progresinė asimiliacija. Sklandieji asimiliuoja sklandžiuosius priebalsius. Neretai asimiliuojami priebalsiai, esantys CCV struktūros skiemenyse.

<p>8;00–8;11</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Žodžio gale <i>é</i> keičiamas <i>e</i>. • Balsis <i>u</i> keičiamas <i>o</i>; <i>e</i> keičiamas <i>a</i>; <i>i</i> keičiamas <i>e</i>. • Duslieji priebalsiai keičiami skardžiaisiais; <i>d</i> keičiamas <i>b</i>; <i>l</i> keičiamas <i>j</i>; <i>v</i> keičiamas <i>j</i>, <i>r</i>, žodžio gale keičiamas <i>g</i>, <i>d</i>. • Priebalsių junginys <i>st</i> keičiamas <i>sp</i>, <i>st</i>; <i>fr</i> keičiamas <i>pr</i>; <i>gr</i> keičiamas <i>gl</i>; <i>sv</i> keičiamas <i>sl</i>; <i>šv</i> keičiamas <i>šp</i>; <i>sm</i> keičiamas <i>sn</i>; <i>nt</i> keičiamas <i>lt</i>. • Praleidžiamas balsis žodžio paskutiniame atvirajame skiemenyje. • Junginiuose praleidžiami balsingesni priebalsiai (praleidžiamas tik žodžio viduryje esančiame junginyje antrasis dėmuo). • Skiemenų skaičius žodyje išlaikomas, galimas paskutinio skiemens praleidimas trijų skiemenų žodyje. • Vietoje baltio taria dvibalsį (vietoj <i>i</i> ar <i>e</i> balsių ištiriamas dvibalsis <i>ie</i>; vietoje <i>u</i> ar <i>o</i> balsių ištiriamas dvibalsis <i>uo</i>; vietoje <i>u</i> baltio ištiriamas dvibalsis <i>ui</i>; vietoje <i>a</i> ir <i>u</i> balsių ištiriamas dvibalsis <i>au</i>). • Prideda <i>n</i>, <i>r</i>, <i>l</i>, <i>s</i>, <i>k</i>, <i>t</i> priebalsiai. • Nebūdinga pridėti skiemenį. • Tolimoji priebalsių asimiliacija reta, pasitaiko ilgesniuose žodžiuose. Dažnesnė regresinė asimiliacija. Sklandieji asimiliuoja sklandžiuosius priebalsius. Neretai asimiliuojami priebalsiai, esantys CCV struktūros skiemenyse.
-------------------------	---

Remiantis šiais konkrečiais garsų ir jų junginių tarimo žodžiuose pastebėjimais apie konkrečią amžiaus grupę, logopedai, specialieji pedagogai ar tėveliai, gali pasiruošti užduotėlių lavinti šiuos sudėtingesnius aspektus.

Užduočių, lavinančių garsų tarimą, galima rasti čia:

www.frepy.eu

<https://pradinukas.jimdo.com/%C4%AFvair%C5%ABs-%C5%BEaidimai/kalbiniai-%C5%BEaidimai/>

<http://mokinukai.lt/?mod=8>

<http://www.ziburelis.lt/>

http://mudubudu.lt/mokomes_skaityti

<http://maziejisnekoriai.blogspot.com/>

<http://www.ziburelis.lt/programeles>

Priebalsių junginių tarimo lavinimui rekomenduojama:

- Lavinti trumpalaikę atmintį, kuri atsakinga už fonologinės informacijos išsaugojimą tam tikrą laiką. Pirmą kartą išgirdus žodį, jis kurį laiką laikomas trumpalaikėje atmintyje, kol perkliamas į ilgalaikę atmintį. Jei trumpalaikės atminties talpa dėl tam tikrų priežasčių mažesnė, žodis gali išnykti greičiau nei bus perkeltas į ilgalaikę atmintį, ir vaikas naujo žodžio neįsimins (Gathercole 2006).

Lagaminas

Šį žaidimą galima žaisti ir dviese ar net penkiese ir daugiau. Tas, kuris pradės žaidimą sako: „Ruošiuosi į kelionę ir įsidedu kojines“, kitas žaidėjas privalo pakartoti jau pasakytą frazę ir prideda dar vieną daiktą: „Ruošiuosi į kelionę ir įsidedu kojines ir batus“ ir t. t. Žaidimas tęsiasi tol, kol daiktų, kuriuos susideda į lagaminą, sąrašas tampa toks ilgas, kad jo jau neįmanoma viso atsiminti.

Tvarka

Bet kokia tvarka sudedama 10 žaisliukų ar šiaip kokių daiktų. Paprašykite, kad vaikas įdėmiai į juos pažiūrėtų 10–20 sekundžių, o po to nusisuktų. Jūs tuo metu perdėliokite žaisliukus (ar daiktus) kitaip, galima net 1–2 žaisliukus nuimti išvis. Tada pasiūlykite vaikui atsisukti ir sudėlioti viską taip, kaip buvo prieš tai. Jei vaikas prisiminė 6 ir mažiau daiktų/ žaisliukų, vadinasi, jums dar reikia treniruotis, o jei 7 ir daugiau – nuostabu! Pabandykite ir jūs, tegu vaikas patikrina jūsų atmintį ir dėmesingumą.

Du vienodi (memo)

Užverčiamos visos kortelės ir išdėliojamos ant stalo; vienu ėjimu vienas žaidėjas gali atversti tik 2 korteles; reikia rasti kuo daugiau vienodų kortelių, o radus – pasiimti. Vaikas turi sekti, kokias korteles atverčia ne tik jis, bet ir kiti žaidėjai.

- Priebalsių junginių *pl, kl, sk, sm, sn, st, sp, sv, šv, šk, pr, tv* įtvirtinimas kartojant skiemenis:

✓ pla plo plu plū	✓ sta sto stu stū
✓ plau plai ple plė	✓ stau stai ste stė
✓ pli ply pliu	✓ sti sty stiu
✓ kla klo klu klū	✓ spa spo spu spū
✓ klau klai kle klė	✓ spau spai spe spė
✓ kli kly kliu	✓ spi spy spiu
✓ ska sko sku skū	✓ sva svo svu svū
✓ skau skai ske skė	✓ svau svai sve svė
✓ ski sky skiu	✓ svi svy sviu
✓ sma smo smu smū	✓ sna sno snu snū
✓ smau smai sme smė	✓ snau snai sne snė
✓ smi smy smiu	✓ sni sny sniu

✓ ška ško šku škū	
✓ škau škai ške šké	
✓ škli šky škiu	✓ tva tvo tvu tvū
	✓ tvau tvai tve tvė
✓ šva švo švu švū	✓ tvi tvy tviu
✓ švau švai šve švė	
✓ švi švy šviu	✓ gva gvo gvu gvū
	✓ gvau gvai gve gvė
	✓ gvi gvy gviu
✓ pra pro pru prū	
✓ prau prai pre prė	
✓ pri pry priu	

- Tarti priebalsių junginius mokantis / susipažįstant su lietuvių liaudies patarlėmis, kuriose daug priebalsių junginių:

Plikas kaip tilvikas. Sunkus darbas valgį skanina. Kas ars – nepavargs, kas vogs – nepralobs. Gudrus kaip sens vilkas. Tinginystė be druskos sriubą srebia. Mokslo nei vagis nepavogs, nei ugnis nesudegins, nei vanduo užlies. Ar puskepis, ar pustumokslis – vis tas pats. Skurdui pasibeldus į duris, meilė sprunka per langą. Kaip našlaitis be tėvų, taip namai be gaspadoriaus. Nesidraugauk su tuo, kas piktai apie kitus kalba: apkalbės ir tave

- Tarti priebalsių junginius mokantis gramatinius laikus ir asmenuoti (ypač būsimąjį laiką):

Švilpti

švilpsiu	švilpsime
švilpsi	švilpsite
švilps	švilps

- Sugalvoti priešingos reikšmės žodžius:

Storas –	Skanus –
Šaltas –	Švarus –
Dosnus –	Protingas –
Švarus –	Tvarkingas –
Platus –	Smagus –

- Priebalsių junginių *pl, kl, sk, sm, sn, st, sp, sv, šv, šk, pr, tv* žodžių pradžioje ir viduryje įtvirtinimas kartojant žodžius:

pl: plaukia, plėšikas, plaukikas, plaukai, plonas, plaštaka, planeta, plovas, plūdė, plaukas, pluoštas, paplonina...

kl: klanas, klavišas, kloja, klubas, klounas, klaida, klaustukas, klevas, klijai, klinika, paklaida, gamykla, kasykla, tinklas, paklausė, reklama, vaiduoklis, svajoklis, suklupo...

sk: skęsta, skėlė, skėtis, skydas, skina, skiepai, skiemuo, paskūsti, skola, skanus, poskonis, skara, skubėti, skystis, siūstuvus, suskilo, paskaudėjo...

sm: smėlis, smalsutis, smigo, smala, bausmė, giesmė, besmegenis...

st: stebėti, stebuklas, stiklinė, stiklas, styga, stogas, stoginė, laistytuvus, Asta, kopūstas, restoranas...

sp: spalvis, spauda, spalvoti, spinduliuoti...

sv: svetimas, sveria, svilina, svyruoja, svogūnas, svajonė...

sn: snaudulys, sniegas, snaigė, snapas, pasnaudė, pasnigo, česnakas...

šv: švęsti, Švedija, švelnus, švilpauja, švilpynė, švytėti, švyturys, šviesus, švarus...

šk: poška, rūškanas, teška, rašyti, škotas, pyška, meška, šaškė, šeškas, miškas, laiškas...

pr: prašyti, pramonė, praeitis, proga, profesija, prausia, prekė, premija, priekaba, Prienai, praleido, paprašė...

nt: ginti, Irmantas, Gintautas, pinti, pintinė...

tv: gatvė, tvartas, tvarkyti...

gv: Gvidas, Gvinėja, gvazdikas, gvakamolė, gvazdikėliai...

- Praktikuotis tarti daugiaskiemenius (t. y. daugiau nei 2 skiemenų) žodžius, turinčius priebalsių junginius, ypač žodžio viduryje. Galima parodyti paveikslėlius ir prašyti įvardinti, ką mato.

paveikslėliai iš interneto

Parengta remtasi:

Andrijanova A., Vilkienė S., 1990: *Garsų tarimas*. Kaunas: „Šviesa“.

Chiat Sh., Roy P. 2007: The Preschool Repetition Test: An Evaluation of Performance in Typically Developing and Clinically Referred Children. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research* 50, 429–443.

Donegan P., Stampe S. 2009: Hypothesis of Natural Phonology. *Poznan Studies in Contemporary Linguistics* 45 (1), 1–31.

Dressler W. U., Dziubalska-Kołączyk K. 2006: Proposing Morphotactics. *Wiener Linguistische Gazette* 73, 1–19.

Dziubalska-Kołączyk K. 2015: Are frequent, early and easy clusters also unmarked? *Italian Journal of Linguistics* 27 (1), 29–44.

Dziubalska-Kołączyk K. 2004: Modern natural phonology: the theory for the future. *English Language, Literature and Culture*. Selected papers from the 13th PASE conference, Poznań. Prieiga internete: http://wa.amu.edu.pl/kdk/sites/default/files/artikul_PASE.pdf

Dziubalska-Kołączyk K. 2007: Natural Phonology: Universal Principles for the Study of Language (Insiders Meet Outsiders). *Saarbrücken* 6 (10), 71–75.

Garšvienė A., Juškienė G. 2008: Priešmokyklinio amžiaus vaikų tarimo ypatumai. *Jaunųjų mokslininkų darbai* 2 (18), 78–84.

Gathercole S. E. 2006: Complexities and constraints in nonword repetition and word learning. – *Applied Linguistics* 27, 599–613.

Goldstein B., Cintron P. 2001: An investigation of phonological skills in Puerto Rican Spanish-speaking 2-year-olds. *Clinical linguistics & phonetics* 15 (5), 343–361.

Harley T. A. 2010: *The psychology of language*. Psychology press.

Kamandulytė L. 2006: Morfonotaktikos įsisavinimas. *Didaktika* 1, 84–88.

Krivickaitė E., Dabašinskiė I. 2013: Lietuvių kalbos fonologijos įsisavinimas: netikrų žodžių kartojimo eksperimentinis tyrimas. *Kalbos kultūra* 86, 237–255.

Krivickaitė E. 2016: *Vaikų kalbos fonotaktikos raida*. Daktaro disertacija. Kaunas: VDU.

Kuhl P. K. 2004: Early Language Acquisition: Cracking the Speech code. *Nature Reviews Neuroscience* 5, 831–842.

- Lleo C., Prinz M. 1996: Consonant clusters in child phonology and the directionality of syllable structure assignment. *Journal of Child Language* 23 (01), 31–56.
- Marecka M., Dziubalska-Kolaczyk K. 2014: Evaluating models of phonotactic constraints on the basis of sC cluster acquisition data. *Language Science*, 37–47.
- McLeod Sh., van Doorn J., Reed V. A. 2001: Normal Acquisition of Consonant Clusters. *American Journal of Speech – Language Pathology* 10 (2), 99–110.
- Menn L., Stoel-Gammon C. 2001: Phonological Development: Learning Sounds and Sound Patterns. *The Development of Language*. JAV, 70–125.
- Ruzaitė J., Dabašinskienė I. 2010: Specific Language Impairment: Adaptation of a Screening Test for Lithuanian. *Darbai ir Dienos* 54, 277–300.
- Savinainen-Makkonen T. 2013: Geminate template: a model for first Finnish words. *The Emergence of Phonology. Whole-word Approaches and Cross-linguistic Evidence*. Cambridge University Press, 362–373.
- Small L. H. 1999: *Fundamental of Phonetics*. Pearson.
- Velleman S. L., Vihman M. V. 2007: Phonology development in infancy and early childhood: implications for theories of language learning. *Phonology in Context*. Luton: Palgrave Macmillan, 25–50.
- Zanobini M., Viterbori P., Saraceno F. 2012: Phonology and Language Development in Italian children: An Analysis of Production and Accuracy. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research* 55, 16–31.